

دانشگاه پیام نور
واحد قزوین

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته زبان و ادبیات فارسی

دانشکده ادبیات فارسی

گروه علمی: علوم انسانی

پایان نامه :

بررسی انواع تجربه در غزل های سنایی غزنوی

استاد راهنما: دکتر حمید طاهری

استاد مشاور: دکتر قدرت اله طاهری

مؤلف: مریم بانو خانی الموتی

اسفند ۱۳۹۰

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم انسانی

گروه ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه :

بررسی انواع تجربه در غزل های سنایی غزنوی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته ادبیات فارسی

استاد راهنما: دکتر حمید طاهری

استاد مشاور: دکتر قدرت اله طاهری

مؤلف: مریم بانو خانی الموتی

اسفند ۱۳۹۰

تصویب نامہ:

پایان نامہ تحت عنوان :

کہ توسط تہیہ وبہ هیات داوران ارانہ گردیدہ است مورد تایید می باشد.

تاریخ دفاع: نمرہ: درجہ ارزشیابی:

نام و نام خانوادگی هیات داوران: مرتبہ علمی: امضاء:

۱- استاد راہنما

۲- استاد مشاور

۳- استاد داور

۴- نمایندہ گروہ

تقدیر و تشکر:

با سپاس بسیار از تمامی کسانی که این مجموعه به گونه ای وامدار مهر و مردمی آنان است: خدای کارساز و بنده نوازی که هر چه داریم از اوست و بی او و کارسازی های او هیچ هیچیم. با سپاس فراوان از تلاشهای بی وقفه استادان ارجمند آقایان، دکتر حمید طاهری و دکتر قدرت اله طاهری که با ارشادات بی دریغ خود وجود تشنه مرا سیراب نمودند و با تشکر از زحمات همسر و همسفر زندگی ام که یاریگر من در یافتن منابع بودند و با ایثار و شکیبایی خود زمینه را برای انجام تحقیق فراهم کردند.

چکیده :

غزل دوره های نخستین ادب فارسی با مضمون عاشقانه و به زبان ساده و روان سروده می شد و این غزلیات ساده همراه با تجربیات ناب و اصیل از زمان رودکی آغاز شد و در دوره های بعد شاعران با تقلید از همدیگر و مطالعه دیوان، شعر می سرودند. سنایی در غزلیاتش روش های نوین را ابداع کرد و اصل تجربه مداری در غزل را احیا نمود. موضوع تحقیق، بررسی انواع تجربه در غزلیات سنایی است که شامل غزلیات عاشقانه، عارفانه، زاهدانه و قلندرانه می باشد. غزلیات عاشقانه در مورد عشق مجازی و معشوق زمینی است و در تجربیات زاهدانه، شاعر ریشه اندیشه زاهدانه اش را با صریح ترین زبان بیان می کند و این غزلیات آکنده از تعبیر و اصطلاحات اهل تصوف است. تجربیات عارفانه با موضوع عشق الهی و معشوق ازلی سروده شده و تجربیات قلندرانه شامل سخنانی است که نه مبتنی بر حواس است و نه عقل بلکه از تجربه عاطفی شدید عشق مایه می گیرد و چارچوب عقل را شکسته از مرز تجربیات حسی عبور کرده و عوالم کشف و شهود عارفانه را بیان می کند. سنایی از شاعران تاثیر گذار بر شعر فارسی است که در حوزه معنایی غزل تحول ایجاد کرد و باعث شد اصل تجربه مداری در غزل فارسی احیا شود و زمینه برای ظهور شاعرانی چون عطار، مولوی و حافظ فراهم شود و آثار گرانقدری چون منطق الطیر و مثنوی معنوی با تاثیرپذیری از حدیقه الحقیقه سنایی سروده شوند.

کلمات کلیدی: تجربه شعری، غزل فارسی، سنایی غزنوی.

فهرست مطالب

فصل اول

- زندگی و سبک شعری سنایی و تاثیر اوضاع سیاسی و اجتماعی در آثارش..... ۴
- بخش اول: زندگینامه سنایی و ویژگی های سبکی و زبانی شعرا و ۵
- ۱-۱- ۱ سنایی، نام و کنیت----- ۵
- ۱-۱- ۲ خاندان سنایی و زادگاه او----- ۶
- ۱-۱- ۳ سفرهای سنایی و مذهب او----- ۷
- ۱-۱- ۴ آغاز کار شعری و انقلاب روحی سنایی----- ۸
- ۱-۱- ۵ ارادت سنایی به شیخ یوسف همدانی----- ۹
- ۱-۱- ۶ شعر سنایی و پیام او----- ۹
- ۱-۱- ۷ تصوف سنایی----- ۱۰
- ۱-۱- ۸ سنایی و موضوعات شعری او----- ۱۰
- ۱-۱- ۹ شخصیت سنایی----- ۱۳
- ۱-۱- ۱۰ شخصیت تراژیک سنایی----- ۱۴
- ۱-۱- ۱۱ مقام علمی سنایی----- ۱۷
- ۱-۱- ۱۲ تاثیر قرآن و حدیث بر شعر سنایی----- ۱۸
- ۱-۱- ۱۳ آثار سنایی----- ۱۹
- ۱-۱- ۱۴ سبک سنایی در شعر----- ۲۰
- ۱-۱- ۱۵ فکر و اندیشه سنایی----- ۲۱
- ۱-۱- ۱۶ ارزش ادبی دیوان سنایی----- ۲۲

۵۷. ۲-۱-۱۶- شکوفایی ادبیات قلندرانه ..
۵۸. ۲-۱-۱۷- قلندر در شعر سنایی ..
- ۵۹ ۲-۱-۱۸- زبان قلندریات ..
۵۹. ۲-۱-۱۹- غزل های قلندریه سنایی.....
۶۰. ۲-۱-۲۰- مضامین غزلیات قلندرانه سنایی.....
- ۶۲ ۲-۱-۲۱- تجربیات قلندرانه سنایی ..
۶۴. ۲-۱-۲۲- نماد پردازی سنایی در شعر ..

فصل سوم

۶۸. نقش سنایی در تغییر معشوق غزل و تجربه های او در آوردن اصطلاحات عرفانی در غزل.....
۶۹. بخش اول: غزل عرفانی سنایی و موضوعات آن.....
۶۹. ۳-۱-۱- تغزل و غزل سنایی ..
۶۹. ۳-۱-۲- معشوق غزلیات عاشقانه و عارفانه .
۷۰. ۳-۱-۳- موضوعات غزل عرفانی .
۷۱. ۳-۱-۴- ابهام در غزل عارفانه ..
۷۲. ۳-۱-۵- مضمون غزل های عارفانه سنایی ..

بخش دوم: تجربه های سنایی در اصطلاحات عرفانی غزل

- ۳-۲-۱- نقش سنایی در وارد کردن اصطلاحات عرفانی در غزل ..

فصل چهارم

۸۹. تجربه های سنایی در ساختار، زبان و مضمون غزل.....
۹۰. ۴-۱-۱- ساختار غزل سنایی ..
۱۰۳. ۴-۱-۲- زبان و ویژگی های زبانی شعر سنایی ..
۱۰۴. ۴-۱-۳- بررسی ویژگیهای زبانی شعر سنایی در دوره اول ..
۱۰۵. ۴-۱-۴- نشانه های سبک کهن در غزلهای سنایی ..
- ۱۰۷- ۴-۱-۵- تاثیرقبایل ترک و هندو بر اشعار سنایی.....
۱۱۰. ۴-۱-۶- تجربه های نو سنایی در حوزه زبانی شعر ..
۱۱۱. ۴-۱-۷- مضمون غزلیات سنایی ..
- ۱۱۴ ۴-۱-۸- مضمون غزل عارفانه ..

- ۱۱۵-۹-۱-۴-مضامین غزل های قلندرانه و زاهدانه سنایی
- ۱۱۸-۱۰-۱-۴- نو آوریهای سنایی در مضمون غزل.....
- ۱۱۸- الف (دو وجهی کردن معنای غزل)
- ۱۱۹- ب (ابداع غزل ملامتی - قلندری.....)
- ۱۲۰- ج (بیان شاعرانه تجربه های شهودی
- ۱۲۲- د) تغییر ماهیت عناصر اسطوره ای.....
- ۱۲۳- ه) نماد پردازی عرفانی
- ۱۲۷-۱۱-۱-۴- جام جم در نظر سنایی
- ۱۲۹-۱۲-۱-۴- تجلی معشوق ازلی
- ۱۳۰-۱۳-۱-۴- زیباشناسی اشعار و غزل های سنایی غزنوی
- ۱۳۵-۱۴-۱-۴- احساس و عاطفه در غزلیات سنایی.....
- ۱۳۷-۱۵-۱-۴- شخصیت در غزلهای عاشقانه، عارفانه و قلندرانه سنایی
- ۱۴۲-۱۶-۱-۴- اسطوره در غزلیات سنایی همراه با شاهد مثال
- ۱۴۴-۱۷-۱-۴- شخصیت ها (حکایات پیامبران دینی).....
- ۱۴۴-۱۸-۱-۴- فکر سنایی ...

فصل پنجم: تاثیر تحولات درونی سنایی بر غزلیاتش

- ۱۴۷-۱-۵-۱- عوامل مؤثر در تحول شعر
- ۱۵۰-۲-۱-۵- تحول درونی سنایی در کتب تاریخ و تذکره ها
- ۱۵۲-۳-۱-۵- تغییر و تحول درونی ناصر خسرو و سنایی
- ۱۵۳-۴-۱-۵- تحول درونی در سنایی و تأثیر آن بر اشعار او
- ۱۵۹-۵-۱-۵- تحولات سنایی در قالب غزل

فصل ششم

- ۱۶۴- تاثیر فکر و اندیشه سنایی بر عطار ، مولانا و حافظ
- ۱۶۵-۱-۱-۶- تاثیر اندیشه سنایی بر عطار
- ۱۷۴-۲-۱-۶- مضامین قلندرانه ی عطار

- ۱۷۶ ۳-۱-۶- تاثیر سنایی بر مولانا
- ۱۸۲ ۴-۱-۶- غزل داستان های مولانا
- ۱۸۳ ۵-۱-۶- تأثیر اندیشه سنایی بر حافظ
- ۱۸۴ ۶-۱-۶- غزل داستان های حافظ و تأثیر آن از سنایی
- ۱۸۶ ۷-۱-۶- تجربه قلندران حافظ
- ۱۸۸ ۸-۱-۶- اسطوره در شعر حافظ و سنایی
- ۱۹۰ ۹-۱-۶- وجه اشتراک سنایی و حافظ
- ۱۹۱ ۱۰-۱-۶- مضامین قلندران ی شعر حافظ
- ۱۹۳ ۱۱-۱-۶- غزلیات دو وجهی (عارفانه عاشقانه حافظ)

فصل هفتم

- ۱۹۵ نتیجه گیری
- ۱۹۷ منابع و مأخذ
- ۲۰۱-..... چکیده انگلیسی
- ۲۰۲-..... صفحه عنوان انگلیسی

مقدمه:

یکی از ملاک های سنجش شعر، بررسی تجربه های نو و بدیع است. اشعاری که شاعر در آن تجربیات عینی و واقعی خود را با جهان اطرافش مطرح کرده و این نشان دهنده افکار و اندیشه های حقیقی اوست. بعضی از شعرا با مطالعه دیوان دیگران و تقلید از آنها شعر می سرایند که فاقد تجربیات اصیل است و این اشعار فقط به مدد ردیف و قافیه در کنار هم قرار می گیرند. در مقابل، شاعرانی هستند که اشعارشان سرشار از تجربیات درونی آنهاست و با زبان استوار و بلیغ سروده شده اند. سنایی از جمله شاعرانی است که در دنیای غزل و تعریف و کاربرد آن تحول ایجاد کرد و شعر را از چنگال درباریان بیرون کشید و به میان مردم برد. مضامین کلیشه ای و کهنه را فروریخت و غزل را به سوی تجربه مندی سوق داد.

شیوه کار:

در این پایان نامه انواع تجربیات سنایی بررسی شد که قبل از هرچیز مفهوم تجربه شعری او و انواع آن در شعر فارسی توضیح داده شد. دیوان سنایی غزنوی مورد مطالعه قرار گرفت و غزلیات عاشقانه، زاهدانه، عارفانه و قلندرانه همراه با مضامین هرکدام بررسی شد و سپس غزلیاتی که پس از ایجاد تحول درونی در سنایی سروده شده بود، بررسی شده و تاثیر این تحولات بر محتوای غزلیات بیان شد. در یک فصل هم ابداعات سنایی در کاربرد اصطلاحات عرفانی در غزل و تجربه های او در غزل از نظر ساختار، زبان، مضمون و شخصیت مطرح شد و چند نمونه از هرکدام ذکر شد.

پیشینه تحقیق: ۱- تازیانه های سلوک، شفیعی کدکنی ۲- شرح و توضیح غزلیات سنایی (نیمه دوم) ۳- در اقلیم روشنایی، محمدرضا شفیعی کدکنی ۴- مقاله اصالت تجربه در غزل های سنایی، قدرت الله

طاهری ۵- غزل های حکیم سنایی به تصحیح جلالی پندری ۶- پایان نامه ای به نام مؤلفه های قلندری در شعر سنایی از خانم قاسمی.

اهداف پایان نامه :

امروزه بیشتر پژوهشگران ادبی و محققان به اشعار لطیف شاعرانی چون عطار و مولانا توجه کرده و همین امر باعث شده که اشعار سنایی مورد غفلت واقع شود. داشتن شناخت کافی در مورد اشعار سنایی و غزلیاتش، دید پژوهشگران را تغییر می دهد و ارزش واقعی اشعار سنایی مشخص می شود و زمینه برای شناخت بهتر غزلیات مولانا و دیگر شاعران عارف ایرانی به درستی و دقت فراهم می شود.

سؤالات تحقیق:

۱- غزلیات سنایی را از نظر تجربه گرایی به چند دسته می توان تقسیم کرد؟ ۲- سنایی در محتوا و مضمون غزلیات عارفانه چه تغییری ایجاد کرد؟ ۳- تحولات درونی سنایی چه تاثیری بر مضمون و محتوای غزلیاتش گذاشت؟ ۴- اندیشه های سنایی چه تاثیری بر عطار، مولانا و حافظ داشت؟

پاسخ به سؤالات :

پاسخ سؤال اول در فصل دوم بیان شده و سوال دوم در فصل سوم و به سؤال سوم در فصل پنجم پاسخ داده شده و به سؤال چهارم در فصل ششم جواب داده شده است.

فرضیه ها :

۱- سنایی شاعری نوآور در ایجاد غزلیات قلندرانه ، عارفانه ، عاشقانه و زاهدانه بوده است.
۲- سنایی درون مایه غزل را از معشوق زمینی به معشوق ازلی تغییر داد.
۳- تحولات درونی سنایی بر محتوا و مضمون غزلیاتش تاثیر داشته است.
۴- بزرگانی چون عطار، مولانا و حافظ از پیروان طرز فکر و اندیشه سنایی بوده اند.

روش تحقیق:

روش تحقیق به شکل کتابخانه ای بوده است یعنی مراجعه مداوم به کتب گوناگون گذشته و امروزی و رجوع به نشریات و مقالات مختلف پژوهشی. نوع مطالعه در پاسخ به سؤالات به شکل توصیفی و اسنادی است و پایان نامه دربرگیرنده ۷ فصل است. فصل اول شامل ۲ بخش است ۱- زندگی نامه سنایی و ویژگی های سبکی و زبانی شعر او. ۲- تاثیر اوضاع سیاسی، اجتماعی روزگار سنایی بر شعر او. فصل دوم در مورد مفهوم تجربه شعری و انواع آن در غزلیات سنایی بحث شده است. فصل سوم شامل دو بخش است ۱- غزل عرفانی سنایی و موضوعات آن. ۲. تجربه های سنایی در کاربرد اصطلاحات عرفانی در غزل. فصل چهارم تجربه های سنایی در ساختار، زبان و مضمون غزل بیان شده و در فصل پنجم تاثیر تحولات درونی سنایی بر غزلیاتش مطرح شده است. فصل ششم تاثیر اندیشه های سنایی بر عطار، مولوی و حافظ گفته شده و فصل هفتم نتیجه گیری.

امید است این پایان نامه به عنوان منبعی غنی و مستقل در اختیار دانش پژوهان و ادب دوستان بوستان علم و دانش قرار گیرد و از همه بزرگواران خواستارم که نارسایی ها و کمبودهای آن را به دیده اغماض بنگرند.

فصل اول

زندگی و سبک شعری سنایی و تاثیر اوضاع سیاسی

واجتماعی در آثارش

بخش اول

زندگینامه سنایی و ویژگی های سبکی و زبانی شعر او

۱-۱-۱ سنایی ، نام و کنیت

نام و کنیه و تخلص سنایی چنانکه تذکره نویسان آورده و خود او نیز در آثارش بدان تصریح کرده است «ابوالمجدد مجدود سنایی» می باشد و در مقدمه ای که در ابتدای دیوان به چاپ رسیده گوید: «روزی من که مجدود بن آدم سنایی ام در مجدوسنای این کلمات نگاه کردم». (مدرس رضوی ، ۱۳۵۹ ، ص ۳۱)

تخلصش سنایی است و موطنش غزنه بوده، در باب تاریخ تولد این شاعر اختلاف نظر وجود دارد. مرحوم مدرس رضوی سال تولد سنایی را در حدود سال ۴۶۳ یا ۴۷۳ درست می داند و فاتش را ۵۳۵ دانسته است. (همان، ص ۳۴)

سنایی در کتاب حدیقه الحقیقه نام و کنیت خود را به صورتی که یاد شده آورده و گوید:

چونکه جدرا بتن شدم بنیت گشت مجدودِ ماضیمُ کنیت (حدیقه الحقیقه، ص ۷۱۷)

در مدح خواجه حسن اسعدی هروی قصیده ای سروده و ابیات آن دال بر این است که نام سنایی حسن بوده است (مدرس رضوی، ۳۲)

پسری دارم همنام رهی از تو می خدمت او جویم من

زانکه نیکو کند از همنامی خدمت خواجه حسن بنده حسن. (دیوان، ص ۵۴۴)

۱-۱-۲- خاندان سنایی و زادگاه او :

خاندان سنایی با اصل و نسب بوده و پدرش به شغل دبیری مشغول بوده است . نام او آدم بوده و سنایی هم در مثنوی کارنامه بلخ پدر رابه نام آدم خوانده و گوید:

پدری دارم از نژاد کرام از بزرگی که هست آدم نام (کارنامه بلخ، ۶۷)

پدرسنایی، فرزندان وزیر «ثقه الملک طاهر بن علی» را تعلیم می داده و در دوران سلطنت مسعودبن ابراهیم زمانی که سنایی کارنامه بلخ را به نظم در می آورده ، او پیری کهن سال بوده و در همین مثنوی از وزیر تقاضا کرده است که پدرپیراورا که حق تعلیم بر پسرانش دارد، مشمول احسان و انعام خویش قرار دهد و چنین گوید:

هست بهر عطای دلبندت پدر شرع هر سه فرزندات (کارنامه بلخ، ص ۱۷)

از اشعار او معلوم می شود که پدرش از جمله سخن سرايان بوده است و با خواجه سعد هروی دوستی داشته است.

جای تولد حکیم به طور قطع و یقین شهر غزنین است و مکرر در اشعارش به غزنین اشاره کرده و آنجا را جای تولد خویش خوانده است. از جمله در کتاب حدیقه الحقیقه می گوید:

گرچه مولد مرا ز غزنین است نقش شعرم چو نقش ماچین است

خاک غزنین چو من نژاد حکیم آتشی باد خوار و آب ندیم (حدیقه الحقیقه، ۷۰۷)

و در یکی از قصیده های خود می گوید:

شادمان باش از من و از خود که، اندر نظم و نثر نژ خراسان چون توئی زاده است، نژ غزنین چومن

(دیوان، ص ۵۲۸)

۱-۱-۳- سفرهای سنایی و مذهب او:

سنایی از همان آغاز جوانی از غزنین بیرون رفته و سالیان دراز در بیشتر شهرهای خراسان خاصه بلخ و سرخس و هرات و نیشابور به سر برده است و از شهر بلخ به زیارت کعبه مشرف شده و در اواخر عمر به غزنین بازگشته است. اولین مسافرت سنایی از غزنین به سوی بلخ بوده و در این سفر رنج های بسیار کشیده است و مثنوی کارنامه بلخ را که ظاهراً اولین مثنوی اوست، در همین شهر و در ایام سلطنت مسعود بن ابراهیم غزنوی به نظم در آورده است. پس از بازگشت به غزنین یکی از دوستان مخلص سنایی به نام احمد بن مسعود تیشه، از او خواست که اشعار پراکنده خویش را تدوین کند و در دفتری فراهم نماید. سنایی بهانه خانه و جامه می کرد. رفیقش، احمد بن مسعود، همه چیز را برایش فراهم کرد که حکیم با خاطری آسوده به جمع اشعار خود پردازد. (مدرس رضوی، ۱۳۶۲، ص ۴۰-۳۵)

برخی از محققان سنایی را پیرو اهل سنت و جماعت دانسته اند اما مرحوم مدرس رضوی نوشته است که از آثار شاعر در آغاز شاعری اش معلوم می شود که حکیم در ابتدای حال، پیرو اهل سنت و جماعت بوده لیکن بعد از تغییر حال معلوم نیست که به مذهب شافعی که نزدیکترین مذهب به شیعه است روی آورده یا چنان که بعضی گفته اند کیش شیعه را اختیار کرد. (مدرس رضوی، ۱۳۵۹، ص ۶۷)

۱-۱-۴- آغاز کار شعری و انقلاب روحی سنایی :

سنایی در آغاز کار شاعری مداح بوده و در خدمت سلاطین غزنوی بوده است. او عمده قصاید خود را در غزنین سروده و سلطان مسعود سوم و وزراء آن عهد را ستوده است اما جز دو قصیده در مدح مسعود شاه و چند قصیده در ستایش درباریان در دیوان او دیده نمی شود. بعضی از تذکره نویسان گفته اند سنایی پس از تغییر حال قصایدی که در مدح ملوک گفته بود تمام را شست. نقل شده است که سنایی بعد از چندی از مدیحه گوئی بیزار شد و توبه کرد و سبب این انقلاب حال « افسانه دیوانه لای خوار » است که جامی در نفحات الانس (جامی، نفحات الانس، ص ۵۲۳) و لطفعلی بیگ آذر بیگدلی در آتشکده آذر بیان

کرده اند. (آذربئیگدلی، آتشکده آذر، ص ۱۰۶) هرچند افسانه های جعلی در مورد شاعران و شخصیت های بزرگ متحول شده، در طول تاریخ همواره وجود دارد و واقعیت زندگی آنها در هاله ای از ابهام قرار دارد. اما آنچه صحیح می باشد در مورد زندگی سنایی سیاحت او به اماکن مذهبی و از جمله زیارت کعبه ی معظمه منجر به این تغییر حال شده است. صاحب مجالس العشاق برای این تغییر حال دلیلی عشقی آورده است و ماجرای قصاب پسر را بیان کرده است. به هر حال هرچه بود تأثیر عمیقی که سنایی از زیارت کعبه و سیرو سفر در شهرهای خراسان پذیرفت، در هنگام مراجعت به غزنین او را به گوشه گیری از دنیا و اهل آن واداشت تا به نظم اشعار خود بپردازد.

۱-۱-۵- ارادت حکیم سنایی به شیخ یوسف همدانی:

جمعی از تذکره نویسان نوشته اند که سنایی پس از آنکه از غزنین به خراسان رفت و دست ارادت در دامن تربیت شیخ ابویوسف همدانی زد و مرید او شد اما در هیچ یک از آثار و اشعار سنایی کوچکترین اشاره ای به ارادت وی نسبت به شیخ مذکور دیده نشده و در جایی از او نامی یافت نشد. (مدرس رضوی، ۱۳۵۹، ص ۴۴)

۱-۱-۶- شعر سنایی و پیام او :

سنایی شاعری است که دو دوره زندگی داشته است. از لحاظ شعری نیز دو دوره متفاوت از هم را سپری کرده است و انقلاب شخصی و درونی او باعث انقلاب شعری او گردیده و محتوا و مضمون اشعارش تغییر کرده است. در دوره اول او شاعری مقلد است که جز تقلید و مدیحه سرایی حاصلی نداشته است اما در دوره دوم تبدیل به شاعری سبک ساز می شود و یک انقلاب شعری به وجود می آورد که شخصیت های برجسته ای چون عطار، مولانا و حافظ از اندیشه و سبک وی بهره ها می برند. دوره دوم زندگی او، دوره ای است که باعث می شود سنایی از نظر زبانی و شیوه بیان سبک متفاوت نسبت به گذشته داشته باشد. به خاطر همین سبک شعری او از معاصرانش متمایز می شود به طوری که لغات و اصطلاحات عارفانه قرآنی و صوفیانه که بیشتر عربی و از چاشنی ذوق عاشقانه برخوردار است

به فراوانی در شعر او راه پیدا می کند. در این دوره است که آراء و افکار نو و جدید سنایی باعث می شود، در سبک و شیوه او دگرگونی و انقلاب بنیادین صورت پذیرد.

سنایی در بین شاعران و قصیده سرایان کهن از آنهاست که پیام خاص و هدف معین دارد. «پیام او دعوت به درون بینی و دوری از ظاهر پرستی است. هدف او نیز مثل هدف صوفیان جست و جوی راه حق است و نشان دادن آن به کسانی که این راه را گم کرده اند اما راه وی هرچند از کوچه عشق می گذرد، باز از مسجد آغاز می شود و بدان پایان می یابد و رهرواگر به خرابات و میخانه نیز راه می جوید هشیاری و پارسایی خویش را یکسره از دست نمی دهد.» (زرین کوب، ۱۳۸۵، ص ۳۴)

۱-۱-۷- تصوف سنایی :

تصوف سنایی با آنکه از اندیشه ها و سخنان قلندران و ملامتیان تاثیر پذیرفته، چیزی معتدل است. خدای او خدایی یگانه است و آفریننده زمین و زمان، تصوف سنایی، رنگ دین دارد. او قرآن را می جوید و می کوشد گرمی و نور حقیقت آن را درک کند. او دین واقعی را عشق بی پایان و فنا ناپذیر می شمارد. عشق به حق، غایت تعلیم سنایی است و این در سخن دیگر عارفان نیز جلوه گر شده است. خواجه عبدالله انصاری نیز در آثارش از این عشق بی نظیر سخن به میان آورده است. این عشق هیچ آداب و ترتیبی نمی جوید و از نور دین روشنی می گیرد. تصوف سنایی، پایه و اساس تصوف عطار است و تصوف عطار، تکامل تصوف سنایی است که از جوانب زهد آن کاسته شده است و بر جنبه شیدایی آن افزوده شده است و تصوف مولوی، استمرار تصوف عطار است. (زرین کوب، ۱۳۸۴، ص ۳۴)

۱-۱-۸- کلیات سنایی و موضوعات شعری آن:

کلیات دیوان سنایی شامل قصاید، غزلیات، ترکیب بند، ترجیع بند، قطعات و رباعیات است. موضوعات شعر سنایی عبارتند از: